

§ 138.a Pitanja koja određuju smjer ljudskoj povijesti

Iz Naputka *Dignitas personae* o nekim bioetičkim pitanjima (8. rujna 2008.). Naputak je priredio Zbor za učenje vjere s kardinalom Williamom Levadom na čelu, a 20. lipnja 2008. odobrio ga je papa Benedikt XVI.¹

Posljednjih je godina veliki napredak biomedicinskih znanosti otvorio nove terapijske izgleda, ali je također potaknuo i ozbiljna pitanja koja nisu izričito razmatrana u naputku *Donum vitae* iz 1987. (ovdje § 86.), pa mu je ovaj spis svojevrsna dopuna. Njime se promiče odgoj savjesti i ohrabruje biomedicinsko istraživanje da poštuje dostojanstvo svakoga ljudskog bića i prokreaciju.

1. Dostojanstvo osobe [*Dignitas personae*] mora se priznati svakomu ljudskom biću, od začeca do prirodne smrti. To temeljno načelo izražava veliko »da« ljudskom životu i mora biti u središtu etičkoga promišljanja u biomedicinskom istraživanju, sve važnijem u današnjem svijetu. Crkveno je učiteljstvo često istupalo kako bi objasnilo i odgovorilo na ćudoredna pitanja u tom području. [...]

2. [...] U sadašnjoj raznolikosti filozofskog i znanstvenog konteksta, brojni znanstvenici i filozofi, u duhu *Hipokratove prisege*, u medicinskoj znanosti vide služenje ljudskoj krhkosti usmjereno izlječenju bolesti, ublažavanju patnje i proširenju potrebne skrbi jednako za sve ljude. Istodobno, međutim, u svijetu filozofije i znanosti postoje osobe koje napredak biomedicinske tehnologije promatraju iz eugeničke perspektive.

3. Predočujući načela i ćudoredne prosudbe o biomedicinskim istraživanjima ljudskoga života, Katolička se Crkva oslanja na *svjetlo razuma i vjere*, kako bi pridonijela cjelovitom viđenju čovjeka i njegova poziva, sposobnom primiti sve ono što je dobro u ljudskom djelovanju i u različitim kulturnim i religioznim predajama koje često očituju veliko poštovanje prema životu.

Učiteljstvo želi poduprijeti i ohrabriti gledište koje *znanost smatra neprocjenjivom službom cjelovitomu dobru života i dostojanstva svakoga ljudskog bića*. Crkva stoga u nadi prati znanstvena istraživanja i želi da se brojni kršćani posvete napretku biomedicine i da svjedoče svoju vjeru u tom području. Osim toga, Crkva se uzda da će rezultati tih istraživanja biti dostupni u dijelovima svijeta koji su siromašni i pogođeni bolešću, tako da humanitarnu potporu i prime oni koji je najviše trebaju. Konačno, Crkva nastoji biti blizu svakomu čovjeku koji pati, tijelom ili duhom, kako bi donijela ne samo utjehu nego i svjetlo i nadu. To daje smisao trenutcima bolesti i iskustvu smrti koji su sastavni dio ljudskoga života, a prisutni su u povijesti svake osobe otvarajući je otajstvu uskrsnuća. Doista, pogled Crkve pun je povjerenja jer »život će pobijediti: tomu se čvrsto nadamo. Da, život će pobijediti, jer su na njegovoj strani istina, dobrotu, radost i pravi napredak. Na strani života je Bog koji voli život i daje ga obilno.«²

Ovaj se naputak obraća vjernicima i svima koji traže istinu.³ Sastoji se od triju dijelova: prvi podsjeća na neke bitne antropološke, teološke i etičke vidove [br. 4-10]; drugi se suočava s novim problemima koji se tiču prokreacije [br. 11-23]; treći propituje nove terapijske postupke koji uključuju manipulaciju zanjeticima⁴ i ljudskim genetičkim naslijeđem [br. 24-35].

¹ Preveo Petar Marija Radelj. Objavljeno u: Stanko Lasić, *Pravo na rođenje u učenju Crkve*, U Zagrebu, 2009., str. 340-357. Do početka tiska te knjige (veljača 2009.) nije objavljen službeni latinski tekst, pa je ovaj hrvatski prijevod priređen prema francuskom i engleskom predlošku (www.va – Rimaska kurija - Zbor za učenje vjere – Doktrinarni dokumenti) uz zagledanje u talijanski i njemački prijevod – nap. prevoditelja.

² Ivan Pavao II., *Govor sudionicima Sedme godišnje skupštine Papinske akademije za život* (3. ožujka 2001.), br. 3: AAS, 93 (2001.), str. 446.

³ usp. Ivan Pavao II., *okružnica Fides et ratio* (14. rujna 1998.), br. 1: AAS, 91 (1999.), str. 5.

⁴ Pod utjecajem sve većih zahtjeva za postupcima koji uključuju manipulaciju čovjekom u predimplantacijskom stupnju (umjetna oplodnja, dijagnostika prije usađenja, umjetni izbor spola, kloniranje) neki su embriolozi pokušali obezvrijediti zametak u prvim danima razvoja, pa su uvedeni nazivi začetak, zanjijetak i predembrij (v. *Pojmovnik* na kraju knjige). Umnažanje nazivaka u konačnici je bumerang protivnicima prava na rođenje, a za teologiju, antropologiju, filozofiju i etiku je nebitno hoće li i svaki tjedan trudnoće dobiti svoje ime, kao što se razlikuje: novorođenče, dojenče, predškolar, đak, adolescent, zrela dob, treća dob itd. Svaki od tih naziva odnosi se na čovjeka. Latinski izvornik nije objavljen, a dostupni prijevodi ovoga dokumenta (engleski, francuski, kastiljski, njemački, poljski, portugalski i talijanski) ne razlikuju zanjijetak (*conceptus*) i zametak (*embryo*) nego u cijelom naputku imaju izraz *embrij*. No, budući da teologija biologiji i medicini priznaje pravo da uvedu nove pojmove za preciznije određenje pojedinih stupnjeva razvoja (ali ne i da odlučuju o ontološku položaju čovjeka u tim fazama), embrij iz *Dignitas personae*, do ugnježdenja u maternicu prevodim kao *zanijetak*, a nakon usađenja

Antropološki, teološki i etički vidovi ljudskog života i rađanja

4. Zadnjih je desetljeća medicinska znanost strahovito unaprijedila razumijevanje početnih stupnjeva ljudskog života. Bolje se upoznalo ljudsko biološko ustrojstvo i tijekom čovjekova nastajanja. Ta su otkrića svakako dobra i vrijedna potpore kad služe svladavanju ili ispravljanju bolesnih pojava i kad uspijevaju ponovno uspostaviti prirodno djelovanje ljudskog rađanja. S druge strane, ona su loša i ne mogu se upotrebljavati kad sadržavaju uništavanje ljudskih bića ili kad se koriste sredstvima koja vrijeđaju dostojanstvo osobe ili kad se obavljaju u svrhe suprotne čovjekovu dobru.

Ljudsko tijelo, od samih početaka postojanja, nikad se ne može svesti na puku nakupinu stanica. Tijelo zametka postupno se razvija sukladno dobro utvrđenom rasporedu i s vlastitom svrhom, što se očituje rođenjem svakoga djeteta.

Prikladno je prisjetiti se *osnovnoga etičkog mjerila* u procjeni svih čudorednih pitanja vezanih uz postupanje s ljudskim zanjjetkom: »Od prvoga časa postojanja, to jest otkad se uobličila kao oplodena jajna stanica [začetak], plod ljudskog rađanja traži bezuvjetno poštovanje koje se prema čudorednome zakonu duguje čovjeku u odnosu na njegovu tjelesnu i duhovnu cjelokupnost. Ljudsko se stvorenje mora poštovati i s njime valja postupati kao s osobom od samoga začeca, pa mu se od toga istoga časa moraju priznati prava osobe, među kojima je prije svih nepovredivo pravo na život koje ima svako nedužno ljudsko stvorenje.«⁵

5. Ovo etičko načelo, koje razum može prepoznati kao istinito i u skladu s naravnim čudorednim zakonom, treba biti osnova cjelokupnom zakonodavstvu u tom području.⁶ Zapravo, ono pretpostavlja istinu ontološke naravi, kako *Donum vitae* navodi počevši od čvrstih znanstvenih dokaza o neprekidnosti razvoja ljudskoga bića.

Premda *Donum vitae* nije utvrdio da je zanjjetak osoba, kako bi izbjegao tvrdnju izričito filozofske naravi, ipak je naveo da postoji unutarnja povezanost između ontološke dimenzije i posebne vrijednosti svakoga ljudskog života. Iako se nazočnost duhovne duše ne može promatrati iskustveno, »znanost o razvoju nerođenoga čovjeka nudi zaključke koji su dragocjen pokazatelj da se razložno prizna nazočnost osobe već od prvog javljanja ljudskog života: tã kako bi ljudska jedinka mogla ujedno ne biti ljudska osoba?«⁷ Doista, zbilja ljudskoga bića u rasponu cijeloga života, i prije i nakon rođenja, ne dopušta tvrditi ni promjenu naravi ni stupnjevanje čudoredne vrijednosti, jer posjeduje potpuni antropološki i etički položaj. Ljudski zanjjetak stoga od samoga početka ima položaj vlastit osobi.

6. Poštovanje te časti duguje se svakomu ljudskom biću jer ono neizbrisivo nosi vlastito dostojanstvo i vrijednost. *Podrijetlo ljudskoga života vjerodostojno je osmišljeno u braku i u obitelji* u kojoj se rađa putem čina što izražava uzajamnu ljubav muškarca i žena. »Rađanje uistinu odgovorno prema onome koji se ima roditi može nastati samo iz braka.«⁸

Brak, nazočan u svim vremenima i kulturama, »mudra je ustanova Stvoritelja, kojoj je svrha da u čovječanstvu ostvaruje njegovu zamisao ljubavi. Uzajamnim samodarivanjem, koje im je vlastito i isključivo, bračni drugovi teže za takvim zajedništvom osoba kojim se međusobno usavršavaju da surađuju s Bogom u rađanju i odgajanju novih života.«⁹ U plodnosti vjenčane ljubavi, muškarac i žena »očituju da na izvoru njihove bračne ljubavi postoji iskren pristanak, izrečen i istinski življen u uzajamnosti, ostajući otvoren životu... Naravni zakon, koji je u

---

kao zametak, sukladno nazivlju za čovjekova razvojna doba prema *Enciklopedijskom rječniku humanog i veterinarskog medicinskog nazivlja*, glavni urednik Ivo Padovan, urednik humane medicine Theodor Dürriegl, Zagreb, 2006. – nap. prevoditelja.

⁵ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 79.

⁶ »Ljudska prava«, podsjeća papa Benedikt XVI., »a posebno pravo na život svakoga ljudskog bića zasnivaju se na naravnome zakonu zapisanom u ljudska srca i nazočnom u različitim kulturama i uljudbama. Odmaknuti ljudska prava od toga sklopa značilo bi ograničiti njihov domet i popustiti relativističkom poimanju prema kojem se značenje i tumačenje prava može razlikovati, te zanjekati njihovu općenitost (univerzalnost) u ime različitih kulturnih, političkih, društvenih pa čak i religioznih stajališta. Toj velikoj različitosti gledišta ne smije se dopustiti da zamrača činjenicu kako nisu samo pravâ sveopća, nego je to i ljudska osoba, nositelj (subjekt) tih pravâ.« – Benedikt XVI., Govor Općoj skupštini Ujedinjenih naroda (18. travnja 2008.): AAS, 100 (2008.), str. 334.

⁷ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 78-79.

⁸ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, A, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 87.

⁹ Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1967.), br. 8: AAS, 60 (1968.), str. 485-486.

korijenu priznavanja prave ravnopravnosti među osobama i narodima, zaslužuje da ga se prizna kao izvor koji nadahnjuje odnos među supružnicima u njihovoj odgovornosti začinjanja nove djece. Prenosjenje života upisano je u narav i njezini zakoni vrijede kao nepisano pravilo na koje se svi moraju pozivati.«¹⁰

Vjera i ljudsko dostojanstvo

7. Crkva je uvjerenja kako vjera ne samo da prihvaća i poštuje ono što je ljudsko, nego ga pročišćava, uzdiže i usavršava. Bog, nakon što je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku (usp. Post 1, 26), označuje svoje stvorenje kao »vrlo dobro« (Post 1, 31), da bi ga kasnije preuzeo u Sinu (usp. Iv 1, 14). Božji je Sin u otajstvu Utjelovljenja potvrdio dostojanstvo tijela i duše od kojih se sastoji ljudsko biće. Krist nije prezreo ljudsku tjelesnost, nego je, naprotiv, potpuno otkrio njezin smisao i vrijednost: »Otajstvo čovjeka postaje doista jasno samo u otajstvu utjelovljene Riječi.«¹¹

Postajući jedan od nas, Sin omogućuje da mi postanemo »Božja djeca« (Iv 1, 12), »sudionici božanske naravi« (II Pt 1, 4). Ta nova veličina ne sukobljava se s dostojanstvom stvorenja koje svatko može uvidjeti razumom, a uzdiže ga u širi vidokrug života koji je vlastit Bogu osposobljavajući nas da mudrije promišljamo o ljudskom životu i o djelima po kojima stiže u postojanje.¹²

Poštovanje pojedinoga ljudskog bića koje razum zahtijeva dodatno je povećano i ojačano u svjetlu tih vjerskih istina: stoga nema proturječja između tvrdnji da ljudski život ima dostojanstvo i da je svet. »Različiti načini kako se Bog, djelujući u povijesti, brine za svijet i čovječanstvo međusobno se ne isključuju, nego se, naprotiv, podupiru i prožimaju. Svi izviri iz vječnoga, mudrog i ljubavnog nauma kojim Bog predodređuje ljude „da budu suobličeni slici njegova Sina“ i uviru u njega (Rim 8, 29)«.¹³

8. Polazeći od međuodnosa tih dviju veličina, *ljudske i božanske*, bolje se razumije zašto čovjek ima nepovredivu vrijednost: *on posjeduje vječni poziv i pozvan je sudjelovati u trojstvenoj ljubavi Živoga*.

Ta vrednota pripada svima bez razlike. Svako se ljudsko biće mora u cijelosti poštovati snagom same činjenice postojanja. Valja odbaciti razlikovanje ljudskog dostojanstva na osnovi biološkoga, duševnog ili obrazovnog razvoja, ili na osnovi zdravstvenih mjerila. U svakom razdoblju postojanja čovjek, stvoren na Božju sliku i priliku, odražava »lik svojega jedinorođenog Sina... Ta beskrajna i gotovo neshvatljiva Božja ljubav prema čovjeku otkriva stupanj do kojeg ljudska osoba u sebi zaslužuje da je se voli, neovisno o bilo kakvom drugom razlogu – pameti, ljepoti, zdravlju, mladosti, poštenju i tako dalje. Ukratko, ljudski je život uvijek dobro, jer je „*očitovanje Boga u svijetu, znak njegove prisutnosti, otisak njegove slave*“ (Evangelium vitae, br. 34)«.¹⁴

Vjera i bračni život

9. Ove dvije mjere života, naravna i nadnaravna, omogućuju da se bolje shvati u kojem su smislu *čini po kojima ljudsko biće počinje postojati*, a u kojima se muž i žena uzajamno daruju jedno drugomu – *odsaj trojstvene ljubavi*. »Bog, koji je ljubav i život, u muškarca i ženu upisao je poziv da sudjeluju u otajstvu osobnoga zajedništva i u djelu Stvoritelja i Oca.«¹⁵

Kršćanski je brak ukorijenjen u »naravno nadopunjavanje koje postoji između muškarca i žene, a njeguje se osobnom spremnošću bračnih drugova da dijele cijeli životni pothvat, sve što imaju i što jesu: stoga je takvo zajedništvo plod i znak duboke ljudske potrebe. A u Kristu Gospodinu, Bog prihvaća taj zahtjev, potvrđuje ga, pročišćuje i uzdiže privodeći ga savršenstvu svetootajstvom ženidbe: Duh Sveti izliven u sakramentskom slavlju pruža supružnicima dar

¹⁰ Benedikt XVI., Govor sudionicima međunarodnog kongresa u povodu četrdesete obljetnice okružnice *Humanae vitae* (10. svibnja 2008.): *L'Osservatore Romano*, 11. svibnja 2008., str. 1; usp. bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), III: AAS, 53 (1961.), str. 447.

¹¹ Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 22.

¹² usp. Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 37-38: AAS, 87 (1995.), str. 442-444.

¹³ Ivan Pavao II., okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 45: AAS, 85 (1993.), str. 1169.

¹⁴ Benedikt XVI., Govor Općoj skupštini Papinske akademije za život i međunarodnom skupu »Ljudski zametak u predimplantacijskom razdoblju« (27. veljače 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 264.

¹⁵ Zbor za učenje vjere, napatuk *Donum vitae* (22. veljače 1987.), Uvod, br. 3: AAS, 80 (1988.), str. 75.

novoga zajedništva ljubavi koje je živa i stvarna slika onoga jedinstva koje od Crkve čini nedjeljivo otajstveno tijelo Gospodina Isusa.«¹⁶

Crkveno učiteljstvo i autonomija znanosti

10. Iznoseći čudorednu prosudbu nekih rezultata nedavnih medicinskih istraživanja koji se odnose na čovjeka i njegove početke, Crkva se ne upleće u područje koje je kao takvo vlastito medicinskoj znanosti, ali poziva sve zainteresirane na etičku i društvenu odgovornost za ono što čine. Podsjeća ih da se etička vrijednost biomedicinske znanosti prosuđuje prema *bezuvjetnom poštovanju koje se duguje svakomu ljudskom biću*, u svakom trenutku njegova postojanja, i prema *obrani posebnoga značaja osobnog čina koji prenosi život*. Istupi učiteljstva spadaju u poslanje Crkve da pridonosi *oblikovanju savjesti* točno naučavajući Istinu koja je Krist, ujedno objavljujući i svojim ugledom potvrđujući načela čudorednoga poretka što proistječu iz same ljudske naravi.¹⁷

Tehnike potpomognute oplodnje

12. Pri *liječenju neplodnosti* nove medicinske tehnike moraju poštovati tri osnovna dobra: a) pravo na život i tjelesnu cjelovitost svakoga ljudskog bića od začeća do prirodne smrti; b) bračno jedinstvo koje uključuje uzajamno poštovanje prava bračnih drugova da postanu otac ili majka samo jedno preko drugoga;¹⁸ c) izrazito ljudske vrednote spolnosti koje traže »da rađanje ljudske osobe bude plod specifičnoga bračnog čina ljubavi među bračnim drugovima.«¹⁹ Zahvati koji potpomažu rađanje »ne odbacuju [se] zato što su umjetni. Sami po sebi oni svjedoče o mogućnostima medicinskog umijeća, no mora ih se ocijeniti s čudorednoga gledišta prema dostojanstvu ljudske osobe koja je pozvana ostvarivati božanski poziv da dariva ljubav i da dariva život.«²⁰

U svjetlu tih načela, moraju se isključiti svi načini heterološke umjetne oplodnje,²¹ ali i oni načini homološke umjetne oplodnje²² koji nadomještaju bračni čin. S druge strane, dopuštene su tehnike koje *služe kao pomoć bračnomu činu i njegovoj plodnosti*. Naputak *Donum vitae* navodi: »Liječnik je u službi osoba i ljudskog rađanja: zbog toga nema ovlast njima raspolagati ili o njima odlučivati. Medicina poštuje ljudsko dostojanstvo kad svojim zahvatom nastoji pomoći bračnom činu ili olakšati njegovo obavljanje ili omogućiti postizanje njegove svrhe kad je jednom pravilno obavljen.«²³ A u odnosu na homološko umjetno osjemenjivanje kaže se: »Unutar braka ne može se dopustiti homološko umjetno osjemenjivanje, osim u slučaju kad tehničko posredovanje nije nadomjestak bračnomu činu, nego se pojavljuje kao pomoćno sredstvo da bračni čin postigne prirodnu svrhu.«²⁴

13. Zacijelo, dopušteni su zahvati usmjereni otklanjanju prepreka prirodnoj oplodnji, kao primjerice hormonska terapija za neplodnost, operacija endometrioze,²⁵ odčeppljivanje [propuhivanje] jajovoda ili njihov kirurški popravak. Svi ti postupci mogu se smatrati *istinskim liječenjem* zato što prevladavaju problem koji uzrokuje neplodnost, bračni se par može združiti u bračnome činu koji će završiti začećem bez liječnikova djelovanja koje bi se izravno upletalo

¹⁶ Ivan Pavao II., pobudnica *Familiaris consortio* o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu (22. studenoga 1981.). br. 19: AAS, 74 (1982.), str. 101-102.

¹⁷ usp. Drugi vatikanski sabor, izjava o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* (7. prosinca 1965.), br. 14.

¹⁸ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, A, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 87.

¹⁹ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 4: AAS, 80 (1988.), str. 92.

²⁰ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), Uvod, br. 3: AAS, 80 (1988.), str. 75.

²¹ Izraz *heterološka umjetna oplodnja* odnosi se »na tehnike kojima se želi umjetno postići čovjekovo začeće pomoću spolnih stanica gdje je barem jedan od davatelja različit od bračnih drugova sjedinjenih u tom braku« – naputak *Donum vitae*, II: AAS, 80 (1988.), str. 86.

²² Izraz *homološka umjetna oplodnja* odnosi se »na tehnike kojima se želi umjetno postići čovjekovo začeće pomoću spolnih stanica bračnih drugova sjedinjenih brakom« – naputak *Donum vitae*, II: AAS, 80 (1988.), str. 86.

²³ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 7: AAS, 80 (1988.), str. 96; usp. Pio XII., Govor sudionicima Četvrtog međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 560.

²⁴ Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 94.

²⁵ Pojava endometrija (maternične sluznice koja se mijenja i djelomično propada tijekom menstruacijskog ciklusa) na mjestima gdje se normalno ne nalazi. Uzrokuje bolnu mjesečnicu – nap. prevoditelja.

u sam taj čin. Nijedan od tih zahvata ne nadomješta bračni čin koji je jedini vrijedan istinski odgovorne prokreacije.

Kako bi se pomoglo brojnim neplodnim parovima koji žele imati djecu, treba poticati *posvajanje* putem odgovarajućeg zakonodavstva koje će ga promicati i olakšati tako da brojna djeca bez roditelja dobiju dom koji će pridonijeti njihovu ljudskom razvoju. Istraživanja i ulaganja usmjerena *sprječavanju besplodnosti* također zaslužuju poticaj.

Oplodnja u kušalici i namjerno uništavanje zanijetaka

14. Činjenica da postupak oplodnje u kušalici vrlo često obuhvaća namjerno uništavanje zanijetaka već je spomenuta u napatku *Donum vitae*.²⁶ Neki su držali da je to zbog metoda koje su još bile donekle nesavršene. Međutim, naknadno je iskustvo pokazalo da sve tehnike oplodnje u kušalici postupaju kao da je ljudski zanijetak puka nakupina stanica koju treba iskoristiti, probirati i baciti.

Istina je da je otprilike trećina žena koje su pribjele umjetnoj oplodnji uspjela dobiti porod. Pa ipak treba priznati da je, uzimajući u obzir razmjer između ukupnog broja proizvedenih zanijetaka i onih koji su se na kraju rodili, *broj žrtvovanih zanijetaka izrazito visok*.²⁷ Stručnjaci za oplodnju u kušalici prihvaćaju te gubitke kao cijenu koju treba platiti za pozitivan ishod. Doista je vrlo uznemirujuće to što istraživanje u tom području ponajprije teži postizanju boljih rezultata izraženih u postotku rođene djece u odnosu na žene koje su započele postupak, a ne pokazuje stvarno zanimanje za pravo na život svakoga pojedinog zanijetka.

15. Često se primjećuje da je propadanje zanijetaka u većini slučajeva nenamjerno ili da se zbiva doista protiv volje roditelja i liječnika. Kažu da je to pitanje rizika koji nisu puno drukčiji od onih u prirodnom začinjanju; zahtijevati da se stvori novi život bez rizika u praksi bi značilo ništa ne poduzimati da se život prenosi. Točno je da svi gubitci zanijetaka tijekom oplodnje u kušalici nisu u istom odnosu s voljom onih koji su upleteni u postupak. Ali isto je tako točno da se napuštanje, uništavanje i propadanje zanijetaka predviđaju i hoće u mnogim slučajevima.

Zanijetci proizvedeni u kušalici koji imaju mane, odmah se odbacuju. Sve su češći slučajevi da parovi koji nemaju tegoba s neplodnošću upotrebljavaju umjetne načine oplodnje kako bi sudjelovali u genetičkom odabiru svojega potomstva. U mnogim zemljama postalo je uobičajeno poticati ovulaciju kako bi se pribavio velik broj jajnih stanica koje se onda oplođuju. Neke se prenose u ženinu maternicu, a druge se zamrzavaju za buduću upotrebu. Razlog za višestruki prijenos jest povećati vjerojatnost da će se barem jedan zanijetak usaditi u maternici. Prema tome, broj zanijetaka koji se prenose u toj metodi veći je od jednoga željenog djeteta, u očekivanju da će neki zanijetci biti izgubljeni i da ne će doći do višepodne trudnoće. Tako postupak višestrukog prijena zanijetaka znači njihovu *isključivo utilitarističku obradu* [*traitement purement instrumental des embryons*]. Zapanjuje činjenica da ni u jednoj drugoj medicinskoj grani, uobičajena profesionalna deontologija i zdravstvene vlasti nikad ne bi dopustile medicinske postupke koji uključuju toliko visoki broj neuspjeha i kobnih ishoda. Zapravo, metode oplodnje u kušalici zasnivaju se na pretpostavci da pojedini zanijetak ne zavrjeđuje puno poštovanje u usporedbi sa željom za potomstvom kojoj se mora udovoljiti.

Ta tužna stvarnost, često prešućivana, doista je jadna: »različite tehnike umjetne oplodnje, koje izgledaju kao da se stavljaju u službu životu i često se upotrebljavaju s tom nakanom, zapravo otvaraju vrata novim napadima na život».²⁸

16. Štoviše, Crkva drži da je etički neprihvatljivo *odvajati začecje od cjelovitoga osobnog sklopa bračnoga čina*.²⁹ Ljudska je prokreacija osobni čin muža i žene koji ne dopušta nikakvu vrstu zamjenjivanja. Mirno prihvaćanje strašnoga broja pobačaja do kojih dolazi u postupku oplodnje u kušalici rječito ocrta kako zamjena bračnoga čina tehničkim postupkom – osim

²⁶ Zbor za učenje vjere, napatuk *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 94.

²⁷ Trenutačno se broj žrtvovanih zanijetaka, čak i u tehnički najnaprednijim centrima umjetne oplodnje, kreće iznad 80%.

²⁸ Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 14: AAS, 87 (1995.), str. 416.

²⁹ usp. Pio XII., Govor Drugomu svjetskom kongresu o ljudskom razmnožavanju i obesplodivanju u Napulju (19. svibnja 1956.): AAS, 48 (1956.), str. 470; Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1967.), br. 12: AAS, 60 (1968.), 488-489; Zbor za učenje vjere, napatuk *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 4-5: AAS, 80 (1988.), str. 90-94.

toga što je u proturječju s poštovanjem prokreacije kao nečega što je nesvodivo na puko razmnožavanje – vodi slabljenju obzira koje se duguje svakomu ljudskom biću. S druge strane, prisnost muža i žene koju nadahnjuje i njeguje bračna ljubav promiče priznavanje toga obzira.

Crkva priznaje zakonitost želje za djetetom i razumije patnju parova koji se bore s problemom plodnosti. Ta želja, ipak, ne smije prijeći preko dostojanstva svakoga ljudskog života do točke posvemašnje nadmoći. Želja za djetetom ne može opravdati »proizvodnju« potomstva, kao što ni želja da se nema djece ne može opravdati odricanje ili uništavanje djeteta nakon što je začeto.

Doista se čini kako se neki istraživači, u nedostatku bilo kakvog etičkog uporišta i svjesni mogućnosti svojstvenih tehnološkom napretku, predaju logici posve subjektivne želje³⁰ i gospodarskim pritiscima, toliko jakim u tom području. Pred tim manipulacijama ljudskim bićem u stanju zanijetka, treba ponoviti da »Božja ljubav ne razlikuje između novozačetog djeteta koje je još u majčinu krilu i djeteta ili mlade osobe, ili odraslog ili starije osobe. Bog ne pravi razliku jer u svakome od njih vidi otisak vlastite slike, sebi slične (Post 1, 26)... Stoga je crkveno učiteljstvo neprestano naviještalo sveti i nepovredivi značaj svakoga ljudskog života od njegova začeca do prirodne smrti.«³¹

Uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice (ICSI)

17. Među novijim metodama umjetne oplodnje koje postupno stječu posebnu važnost jest *uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice* [*intracytoplasmic sperm injection – ICSI*].³² Ta se tehnika sve češće upotrebljava zbog učinkovitosti u prevladavanju različitih oblika muške neplodnosti.³³

Kao i općenito pri oplodnji u kušalici [*in vitro*], čija je inačica, ICSI je u sebi nedopustiv: uzrokuje *potpuno odvajanje začinjanja* [*procreation*] *od bračnoga čina*. ICSI se obavlja »izvan tijela bračnih drugova pomoću radnji trećih osoba, o čijoj upućenosti i tehničkoj djelatnosti ovisi hoće li zahvat uspjeti; život i identitet zanijetka povjeravaju se moći liječnika i biologa i uspostavlja se gospodstvo tehnike nad postankom i sudbinom ljudske osobe. Takva prevlast u sebi je suprotna dostojanstvu i jednakosti koji su nužno zajednički roditeljima i djeci. Začece u kušalici tehnički je pothvat kojim se izvodi oplodnja; ona se doista ne postiže niti stvarno želi kao izraz i plod pravoga čina bračnog sjedinjenja.«³⁴

Zamrzavanje zanijetaka

18. Jedan od načina da se poboljšaju izgledi za uspjeh u metodama oplodnje u kušalici jest umnažanje pokušaja. No, da se jajne stanice ne bi stalno uzimale iz ženina tijela, odjednom se uzme više jajašaca pa se velik broj zanijetaka dobivenih u kušalici kriokonzervira.³⁵ Tako se, ako prvi pokušaj zanošenja ne uspije ili ako roditelji poslije zažele drugu trudnoću, postupak može ponoviti. U nekim se slučajevima zamrzavaju i zanijetci namijenjeni prvom prijenosu jer hormonalno poticanje ovulacije da bi se pribavili oociti [jajne stanice] proizvodi učinke koji liječnike navode da čekaju dok se ženino fiziološko stanje ne vrati u uobičajeno prije nego što pokušaju prenijeti zanijetak u maternicu.

Kriokonzerviranje je nespojivo s poštovanjem koje se duguje ljudskim zanijetcima; ono pretpostavlja njihovu proizvodnju u kušalici; izlaže ih teškim opasnostima od smrti ili štetama za tjelesnu cjelovitost jer u visokom postotku ne preživljavaju zamrzavanje i odmrzavanje;

³⁰ Sve više osoba, čak i nevjenčanih, pribjegava postupcima umjetne oplodnje da dobije dijete. Ta djelovanja slabe ustanovu braka i uzrokuju da se djeca rađaju u sredinama koja ne vode njihovu punom ljudskom razvoju.

³¹ Benedikt XVI., Govor Općoj skupštini Papinske akademije za život i međunarodnom skupu »Ljudski zametak u predimplantacijskom razdoblju« (27. veljače 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 264.

³² *Uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice* u gotovo svakom pogledu slično je drugim oblicima oplodnje *in vitro*, a razlikuje ga to što se oplodnja u kušalici ne zbiva sama od sebe, nego s pomoću uštrcavanja pojedinoga spermija u prije odabranu jajnu stanicu ili uštrcavanjem nezrelih spolnih stanica uzetih od muškarca.

³³ Stručnjaci još uvijek raspravljaju o zdravstvenim rizicima koje ta metoda može izazvati tako začetoj djeci.

³⁴ Zbor za učenje vjere, napatuk *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 5: AAS, 80 (1988.), str. 93.

³⁵ Kriokonzerviranje zanijetaka odnosi se na njihovo zamrzavanje na izuzetno niske temperature čime se omogućuje dugotrajna pohrana.

lišava ih barem privremeno majčinskoga primanja i nošenja; stavlja ih u položaj u kojem su podložni daljnjim povredama i manipulacijama.³⁶

Većina zanijetaka koji se ne upotrijebe ostaju »siročad«. Njihovi roditelji ne pitaju za njih, a s vremenom se roditeljima gubi svaki trag. Zbog toga postoje tisuće tisuća zamrznutih zanijetaka u gotovo svim zemljama u kojima se obavlja oplodnja u kušalici.

19. U odnosu na velik broj *postojećih zamrznutih zanijetaka* postavlja se pitanje: što činiti s njima?. Neki koji se to pitaju ne dosežu etičku narav poteškoće, vodi ih samo potreba da poštuju zakon koji u nekim zemljama nalaže da ustanove za kriokonzerviranje povremeno isprazne spremnike za pohranu. Drugi su pak svjesni da je počinjena teška nepravda i razmišljaju kako najbolje odgovoriti obvezi da je isprave.

Bjelodano su neprihvatljivi prijedlozi da se ti zanijetci *upotrijebe za istraživanje ili liječenje bolesti* jer bi to značilo postupati s njima kao s pukom »biološkom građom« i dovelo bi do njihova uništenja. Isto je tako neprihvatljiv prijedlog da ih se odmrzne i, ne reaktivirajući ih, upotrijebi za istraživanje, kao da je riječ o običnim leševima.³⁷

Prijedlog da se ti zanijetci stave na raspolaganje neplodnim parovima kao *terapija za neplodnost* etički nije prihvatljiv zbog istih razloga koji čine nedopuštenim umjetnu heterološku prokreaciju kao i bilo koji oblik zamjenskog majčinstva;³⁸ to bi postupanje poslije dovelo do drugih teškoća medicinske, psihološke i pravne naravi.

Također se predlaže, isključivo kako bi se tim ljudskim bićima omogućilo da se rode, jer su inače osuđeni na propast, da se pokrene oblik »preporodajnog posvojenja«. Taj prijedlog, hvalevrijedan u odnosu na nakanu da poštuje i brani ljudski život, donosi, međutim, raznovrsne poteškoće slične gore spomenutima.

Uzevši sve u obzir, treba priznati da tisuće napuštenih zanijetaka zapravo podnose *stanje nepopravljive nepravde*. Stoga je Ivan Pavao II. uputio »proglas savjesti svjetskih znanstvenih uglednika, posebice liječnika, da se zaustavi proizvodnja ljudskih zanijetaka, vodeći računa da se ne nazire čudoredno dopušteno rješenje za čovječnu sudbinu tisuća i tisuća „zamrznutih“ zanijetaka, koji jesu i ostaju uvijek nositelji osnovnih prava i koje stoga zakonom treba štiti kao ljudske osobe.«³⁹

Zamrzavanje jajašaca

20. Kako bi se izbjegli ozbiljni etički problemi zamrzavanja zanijetaka, u tehnikama oplodnje u kušalici unaprijedeno je i zamrzavanje jajašaca [oocita].⁴⁰ Jednom kad se priskrbi dovoljan broj jajnih stanica za niz pokušaja umjetne prokreacije, oploduju se samo one koje će se prenijeti u majčino tijelo, a ostali se zamrzavaju za buduću oplodnju i prijenos ako početni pokušaji ne uspiju.

U tom pogledu treba reći da *kriokonzerviranje jajnih stanica [cryopreservation of oocytes] u svrhu umjetne prokreacije treba smatrati čudoredno neprihvatljivim*.

Smanjenje broja zanijetaka

21. Neke tehnike upotrijebljene u umjetnoj oplodnji, osobito prijenos više zanijetaka u majčinu utrobu, prouzročili su znatno povećanje postotka višeplođnih trudnoća. To je pak potaknulo postupak takozvanog smanjenja broja zanijetaka [uklanjanja zametaka, *reduction of embryos*]. Zahvat se sastoji u tome da se smanji broj zanijetaka, zametaka ili plodova u majčinoj utrobi njihovim izravnim uklanjanjem [izbacivanjem, istjerivanjem]. Odluka o istrjebljenju ljudskih života, koje se prethodno žarko željelo, jest proturječje koje često može voditi patnji i višegodišnjim osjećajima krivnje.

S etičkoga stajališta, uklanjanje zanijetaka jest *namjerni odabirni pobačaj [intentional selective abortion]*. Riječ je, naime, o hotimičnom i izravnom uništavanju jednoga ili više

³⁶ usp. Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 84-85.

³⁷ Usp. u nastavku brojeve 34-35 ovoga naputka.

³⁸ usp. Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, A, br. 1-3: AAS, 80 (1988.), str. 87-89.

³⁹ Ivan Pavao II., Govor sudionicima simpozija »*Evangelium vitae* i pravo« i 11. međunarodnom kolokviju o rimskome i kanonskom pravu (24. svibnja 1996.), br. 6: AAS, 88 (1996.), str. 943-944.

⁴⁰ Kriokonzerviranje jajašaca također se indicira u drugim medicinskim slučajevima koji se ovdje ne razmatraju. Izraz jajašce (oocit) odnosi se na žensku spolnu stanicu (gametocit) u koji nije prodro sjemeglavac (spermatozoid).

nevinih ljudskih bića u početnoj mijeni njihova postojanja, što kao takvo uvijek tvori teški čudoredni poremećaj.⁴¹ Ta čudoredna prosudba ostaje vrijediti i od slučaja do slučaja kad se postupak primjenjuje u sklopu liječničkog vođenja višepodne trudnoće kako bi se izbjegle opasnosti za život i majke i djecu koja će se roditi.

Etički se uklanjanje zanijetaka često opravdava usporedbom s prirodnim nesrećama ili hitnim stanjima u kojima, usprkos najboljim namjerama svih uključenih, nije moguće svakoga spasiti. Takva sličnost ni na koji način ne može biti podloga za djelovanje koje je izravno pobačajno. U drugim se slučajevima prizivaju čudoredna načela manjega zla ili dvostrukog učinka koja su isto tako neprimjenjiva u ovom slučaju. Nikad nije dopušteno činiti nešto što je u sebi nedopušteno, pa niti radi dobrog ishoda: *cilj ne opravdava sredstvo*.

Dijagnostika prije usađenja

22. Dijagnostika prije usađenja [*preimplantation diagnosis*] vrsta je doporođajne dijagnostike povezana s tehnikama umjetne oplodnje. U njoj se zanijetci dobiveni u kušalici podvrgavaju genetičkom ispitivanju prije prijenosa u maternicu. To se čini *kako bi se osiguralo da će se u majku prenijeti samo zanijetci bez mana, ili željenoga spola, ili drugih posebnih odlika*.

Za razliku od ostalih vrsta doporođajne dijagnostike, u kojima je razdoblje ispitivanja jasno odvojeno od mogućega kasnijeg uklanjanja, i koja omogućuju razdoblje u kojem par može odabrati dijete s medicinskim problemima, u ovom slučaju, dijagnostiku prije usađenja odmah prati odstranjivanje zanijetka za kojeg se sumnja da ima genetičke ili kromosomske nedostatke, ili da nije traženoga spola, ili da ima druge nepoželjne značajke. Dijagnostika prije usađenja – tako kako je povezana s umjetnom oplodnjom, koja je u sebi uvijek nedopuštena – izravno je usmjerena odabiru prema kakvoći i dosljedno uništavanju zanijetaka, a to je čin pobačaja. Dijagnostika prije usađenja stoga je izraz eugeničkog načina mišljenja [*eugenic mentality*] koji »prihvaća odabirni pobačaj da bi zabranio rođenje djece pogođene različitim vrstama nepravilnosti. Takav je mentalitet sramotan i za svaku osudu jer zahtijeva da se ljudski život vrednuje samo po mjerilima „normalnosti“ i tjelesnoga zdravlja, otvarajući tako put ozakonjenju čedomorstva i eutanazije.«⁴²

Postupajući s ljudskim zametcima kao s pukim »laboratorijskim materijalom«, *iskrivljava se i diskriminira pojam čovječjeg dostojanstva*. Ono ravnopravno pripada svakomu ljudskom biću, neovisno o željama njegovih roditelja, društvenim okolnostima, obrazovanju ili stupnju tjelesnog razvoja. Ako se u drugim povijesnim razdobljima, dok su se općenito prihvaćali pojam i zahtjevi ljudskog dostojanstva, provodilo razlikovanje na osnovi rase, religije ili društvenog položaja, danas je ne manje ozbiljna i nepravedna diskriminacija koja vodi nepriznavanju etičkoga i pravnog položaja ljudskoga bića koje pati od teških bolesti i nesposobnosti. Zaboravlja se da bolesni i prikraćeni ljudi nisu odvojena kategorija čovječanstva; a bolest i invalidnost zapravo su dio ljudskoga stanja i pogađaju svakoga pojedinca čak i kad nema njihovo izravno iskustvo. Takva je diskriminacija nemoralna pa se zato mora smatrati pravno neprihvatljivom, baš kao što postoji obveza otkloniti kulturne, gospodarske i društvene prepreke koje potkopavaju puno priznanje i zaštitu hendikepiranih i bolesnih.

Novi oblici kontracepcije: presretanje i protunosećost

23. Uz kontracepcijske [*protiv začeca*]⁴³ načine sprječavanja trudnoće koji ometaju začecće nakon spolnoga čina, postoje i druga tehnička sredstva koja djeluju nakon oplodnje, prije ili poslije usađenja već oblikovanog zanijetka u materničnu stijenku. Te se metode zovu

⁴¹ usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51; Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 62: AAS, 87 (1995.), str. 472.

⁴² Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 63: AAS, 87 (1995.), str. 473.

⁴³ Godine 1929. u engleskom je jeziku skovana riječ *contraception* (*contra* protiv + *conception* začecće) u značenju sredstva koje izaziva privremenu neplodnost u žene ili u muškarca, a 1955. pridjev *contraceptive* kao opis priprema ili predmeta koji sprječava začecće (gel, spermicid, prezervativ). Izrazi potječu od latinskoga predmetka *con-* (od prijedloga *cum* s, skupa) i glagola *cāpio, capēre, cēpi, cāptum* (uhvatiti, uloviti, pograbit, zarobiti, osvojiti), od kojih su Rimljani napravili imenicu *conceptio* (začecće, zamisao, shvaćanje, predodžba, sastavljanje, primanje) – nap. prevoditelja.

presretajuće [*interceptive*]⁴⁴ ako odvrćaju zanijetak od ugnježdenja i *protunoseće* [*contragestative*]⁴⁵ ako uzrokuju izbacivanje već usađenoga zametka.

Da bi se potaknula šira upotreba presretajućih metoda,⁴⁶ katkad se tvrdi da se način na koji one djeluju dovoljno ne razumije. Točno je da uvijek ne postoji potpuna spoznaja o tome kako različite tvari rade. No, znanstveni pokusi pokazuju da *svakako dolazi do sprječavanja ugnježdenja*, čak i ako takva presretajuća sredstva ne izazivaju pobačaj svaki put kad se upotrebljavaju, kao što ni nakon svakoga spolnog odnosa ne dolazi do oplodnje. No ipak treba primijetiti da svatko tko pokušava spriječiti usađenje zanijetka pa zato traži ili propisuje takve pripravke, u pravilu ima pobačajnu nakanu.

Kad mjesecnica kasni, obično tjedan ili dva nakon njezina izostanka, uzimaju se protunoseća sredstva.⁴⁷ Kao svrha se navodi ponovna uspostava mjesecnice, ali ono što se zapravo događa jest *pobačaj upravo ugnježdenoga zametka*.

Kao što je poznato, pobačaj je »namjerno i izravno ubojstvo ljudskoga bića u početnoj fazi njegova postojanja, to jest između začeca i rođenja.«⁴⁸ Stoga se upotreba presretajućih i protunosećih sredstava ubraja u *grieh pobačaja* i vrlo je nečudoredna. Čim se stekne spoznaja da je došlo do pobačaja, prema kanonskome pravu, nastupaju ozbiljne kaznene posljedice.⁴⁹

Nove prijetnje koje uključuju manipulaciju zametkom ili ljudskim genetičkim naslijeđem

24. Spoznaje stečene zadnjih godina otvorile su nove vidike regenerativnoj medicini i liječenju bolesti s genetičkom osnovicom. Posebice, *istraživanje na zametnim matičnim stanicama* [*research on embryonic stem cells*] i njihova moguća buduća terapijska primjena ponukali su golemo zanimanje premda ta traganja, za razliku od *proučavanja matičnih stanica odraslih*, na kliničkom području do danas nisu dokazala učinkovitost. Budući da su neki uvjereni kako bi vjerojatan medicinski napredak, što može proizaći iz istraživanja zametnih matičnih stranica, smio opravdati raznovrsne oblike manipulacije i uništavanja ljudskih zametaka, u području genske terapije, kloniranja i upotrebe ljudskih matičnih stanica pojavio se niz pitanja koja pozivaju na brižljiv čudoredni razbor.

Genska terapija

25. *Genska terapija* obično se odnosi na postupke genetičkog inženjerstva koji se primjenjuju na ljudskim bićima u terapijske svrhe, to jest radi liječenja genetički prouzročenih bolesti, premda se u posljednje vrijeme genska terapija poduzima i za bolesti koje nisu nasljedne, posebice za rak.

Teorijski je moguće upotrebljavati gensku terapiju na dvjema razinama: tjelesnih i zametnih stanica. *Genska terapija tjelesnih*⁵⁰ *stanica* [*somatic cell gene therapy, somatische Gentherapie*,

⁴⁴ Od latinskoga glagola *intercipio, interciperē, incercēpi, intercēptum* (uhvatiti, zaskočiti, prepriječiti, ugrabiti, oteti, prije vremena uzeti, prekinuti) nastala je engleska imenica *interception* koja znači presretanje, presjecanje (putanje), zakrčivanje (puta); zaustavljanje; sprječavanje (prolaza); namjerno dočekivanje koga na kojem mjestu, a ono što se odnosi na presretanje izražava pridjev *interceptive*: presretajući, presrećući (zrakoplovi, brodovi, projektili, sredstva). Tako je i na poljskom: *przechwyujący* – nap. prevoditelja.

⁴⁵ Od latinskoga priloga *contra* (nasuprot, s druge strane, naprotiv, protiv, protu-) i imenice *gestatio* (nošenje /djeteta/, zdjetnost, nosečnost) nastali su pridjevi *contragestative* (engleski i talijanski), *kontragestiv* (njemački), *contragestive* (francuski) i *przeciwiciążowe* (poljski) koji znače sredstva protiv toga da žena bude noseća, da nosi dijete, dakle protunoseća. Prema drugome tumačenju, riječ je 1984. nastala od *contra-progesterone*, koji se suprotstavlja učincima progesterona, a ta pak riječ dolazi od *pro gestare* hormone i označuje steroid za nošenje: ženski spolni hormon jajnika i posteljice, C₃₁H₃₀O₂, nužan za usađenje zanijetka i iznošenje trudnoće. Protunoseće tvari stoga sprječavaju daljnje nošenje (gestaciju) ljudskoga zametka. – nap. prevoditelja.

⁴⁶ Najpoznatije presretajuće metode jesu unutar maternični uložak [»spirala«, *intrauterine device - IUD*] i takozvana pilula za jutro poslije [*morning-after pills*].

⁴⁷ Glavna sredstva protunosećosti jesu RU486 (mifepriston/misoprostol), sintetički prostaglandini ili metotreksat.

⁴⁸ Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 58: AAS, 87 (1995.), str. 467.

⁴⁹ Usp. kanon 1398. Zakonika kanonskoga prava i kanon 1450. § 2. Zakonika prava istočnih Crkava; usp. također kanone 1323.-1324. Zakonika kanonskoga prava. Papinsko povjerenstvo za vjerodostojno tumačenje Zakonika kanonskog prava izjavilo je kako je prema kanonskom poimanju pobačaj »ubijanje ploda koje se izaziva na bilo koji način i u bilo koje vrijeme od trenutka začeca.« – *Odgovor* od 23. svibnja 1988.: AAS, 80 (1988.), str. 1818.

⁵⁰ Smisljeno nije jasan razlog za upotrebu grecizma somatske stanice, jer *sōma, sōmatos* na grčkom znači tijelo pa je jednako šepava podjela na tjelesne i zametne stanice kao na somatske i zametne kad i jedne i druge pripadaju

thérapie génique somatique] nastoji otkloniti ili smanjiti genetičke nedostatke na razini tjelesnih stanica to jest onih stanica koje nisu oplodne, nego koje tvore tjelesna tkiva i organe. Upletanje je usmjereno na određene dijelove stanica s učincima ograničenim na obrađivanu osobu. Nasuprot tomu, genska terapija zametne [oplodne] loze [*germ line cell therapy, Keimbahntherapie, thérapie génique germinale*] teži popraviti genetičke mane u slijedu zametnih stanica kako bi terapijske učinke postignute na nositelju prenijela na njegovo možebitno potomstvo. Postupci genske terapije, bilo tjelesne bilo zametne, mogu se poduzimati na plodu *prije rođenja* kao genska terapija u maternici [*in utero*] ili *nakon rođenja* na djetetu ili na odraslom.

26. Za etičko vrednovanje treba imati na umu sljedeće razlikovanje. *U pravilu su ćudoredno dopušteni postupci na tjelesnim stanicama u strogo terapijske svrhe.* Njima se nastoji ponovno uspostaviti bolesnikov uobičajen genetički raspored ili nadoknaditi štetu prouzročenu genetičkim nepravilnostima ili drugim stanjima s kojima je povezana. Budući da genska terapija može sadržavati poprilične opasnosti za pacijenta, potrebno je pridržavati se općega deontološkog načela prema kojemu je, da bi se obavio terapijski zahvat, nužno unaprijed osigurati da se obrađivana osoba, u odnosu na težinu bolesne pojave koja se želi liječiti, ne izlaže prekomjernim i nerazmjernim opasnostima za zdravlje ili tjelesnu cjelovitost. Isto se tako traži pristanak⁵¹ obaviještenoga pacijenta ili njegova zakonitog zastupnika.

Drukčija je ćudoredna prosudba o *genskoj terapiji zametne loze*. Sve genetičke preinake na oplodnim stanicama pojedinca prenose se na njegovo moguće potomstvo.⁵² Budući da je rizik povezan s genetičkim manipulacijama znatan i još nije potpuno pod nadzorom, *u sadašnjem stupnju istraživanja ćudoredno nije dopušteno činiti nešto što bi moglo nauditi budućim potomcima.* U pretpostavci genske terapije na zametku treba dodati da bi se ono tehnički moglo

organizmu, čine tijelo (*sōma, corpus, body, Leib*) do oplodnje (začeca), a nakon toga majka je vidljivi nositelj najmanje dvaju tijela, svoga i onoga nerođenog – nap. prevoditeljja.

⁵¹ Engleski *informed consent*, njemački *Einwilligung nach erfolgter Aufklärung*, francuski *consentement éclairé*, talijanski *consenso informato*, kastilski *consentimiento informado*, portugalski *consentimento informado*, poljski *zgoda poinformowanego pacjenta*, norveški *informert samtykke*. Hrvatski *Zakon o zaštiti prava pacijenata* (Narodne novine, br. 169/04, na snazi od 11. prosinca 2004.) propisuje: »(čl. 8/1) Pacijent ima pravo na potpunu obaviještenost o: svome zdravstvenom stanju, uključujući medicinsku procjenu rezultata i ishoda određenoga dijagnostičkog ili terapijskog postupka, preporučenim pregledima i zahvatima te planiranim datumima za njihovo obavljanje, mogućim prednostima i rizicima obavljanja ili neobavljanja preporučenih pregleda i zahvata, svome pravu na odlučivanje o preporučenim pregledima ili zahvatima, mogućim zamjenama za preporučene postupke, tijeku postupaka prilikom pružanja zdravstvene zaštite, daljnjem tijeku pružanja zdravstvene zaštite, preporučenom načinu života, pravima iz zdravstvenoga osiguranja i postupcima za ostvarivanje tih prava. (8/2) Pacijent ima pravo dobiti obavijesti na način koji mu je razumljiv s obzirom na dob, obrazovanje i mentalne sposobnosti. (15/3) Pacijent ima pravo biti obaviješten čak i u slučajevima kad njegov pristanak nije uvjet započinjanja terapije (u hitnim slučajevima). (16/1) Pacijent ima pravo prihvatiti ili odbiti pojedini dijagnostički, odnosno terapijski postupak, osim u slučaju neodgodive medicinske intervencije čije bi nepoduzimanje ugrozilo život i zdravlje pacijenta ili izazvalo trajna oštećenja njegovoga zdravlja. (19/1) Za znanstveno istraživanje nad pacijentom i uključivanje pacijenta u medicinsku nastavu nužan je izričiti pristanak obaviještenog pacijenta. (19/2) Pristanak obaviještenog pacijenta je, u smislu ovoga Zakona, pisana, datirana i od pacijenta potpisana suglasnost za sudjelovanje u određenom znanstvenom istraživanju ili medicinskoj nastavi dana na temelju preciznih i na razumljiv način dokumentiranih obavijesti o prirodi, važnosti, posljedicama i rizicima ispitivanja. Za poslovno nesposobnog ili maloljetnog pacijenta, pristanak daje njegov zakonski zastupnik ili skrbnik. (19/3) Pacijent, odnosno njegov zakonski zastupnik, odnosno skrbnik u interesu pacijenta može suglasnost iz stavka 2. ovoga članka povući u bilo koje vrijeme. (41/1) Novčanom kaznom u iznosu od 10.000,00 do 50.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj zdravstvena ustanova ako: 1. uskrati pacijentu pravo na obaviještenost; 3. uskrati pacijentu pravo na prihvaćanje ili odbijanje pojedinog dijagnostičkog, odnosno terapijskog postupka; 5. obavlja znanstveno istraživanje nad pacijentom protivno odredbama članka 19.-21. ovoga Zakona.« – nap. prevoditeljja.

⁵² Aktualni hrvatski *Zakon o zaštiti prava pacijenata* (Narodne novine, br. 169/04) u tom smislu nije razumljiv jer dopušta gensku terapiju, a one koji je provode nagovara da kasnije izjave kako to nisu činili s ciljem da izazovu promjenu (takvom logikom ne bi bio kriv tko slučajno ubije čovjeka ili nepažnjom izazove sudar): »(22/1) Zahvat usmjeren na promjenu ljudskoga genoma može se poduzeti samo za preventivne, dijagnostičke ili terapijske svrhe pod uvjetom da cilj promjene nije uvođenje bilo kakvih preinaka u genomu potomka pacijenta. (22/2) Testovi koji ukazuju na genetske bolesti ili služe za identifikaciju pacijenta, kao nositelja gena odgovornog za bolest ili za otkrivanje genetske dispozicije ili podložnosti na bolest, mogu se obavljati samo u zdravstvene svrhe ili radi znanstvenog istraživanja vezanog uz zdravstvene svrhe i uz odgovarajuće genetsko savjetovanje. (41/1) Novčanom kaznom u iznosu od 10.000,00 do 50.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj zdravstvena ustanova ako: 6. obavlja zahvat na ljudskom genomu protivno članku 22. ovoga Zakona.« – nap. prevoditeljja.

izvoditi samo u slučaju oplodnje u kušalici pa se stoga ponovno dolazi do etičkih prigovora takvoj oplodnji. Zbog toga treba utvrditi da je, kako sada stvari stoje, *genska terapija zametne loze* čudoredno nedopuštena u svim oblicima.

27. *Pitanje upotrebe genetičkog inženjerstva u nemedicinske svrhe zaslužuje posebnu pozornost.* Neki zamišljaju mogućnost da se genetičko inženjerstvo iskoristi za uvođenje promjena s pretpostavljenom svrhom poboljšanja ili jačanja genetičke prćije.⁵³ Pojedini prijedlozi u tome smislu pokazuju svojevrsno nezadovoljstvo ili čak odbijanje vrednote ljudskoga bića kao stvorenja i osobe obilježene ograničenošću. Osim tehničkih poteškoća i stvarnoga i mogućeg rizika koji sa sobom nosi, takva bi manipulacija promicala eugenički način mišljenja i vodila posrednom društvenom žigosanju ljudi koji nemaju određene odlike, a pogodovala kakvoćama koje stanovite kulture ili društva cijene, premda one same po sebi ne čine ono što je vrstoznačno [specifično] ljudsko. To bi bilo u opreci s temeljnom istinom o jednakosti svih ljudskih bića koja se izražava načelom pravednosti, i čije bi kršenje na kraju naškodilo mirnom supostojanju pojedinaca. Nadalje, pita se tko bi mogao utvrditi koje su promjene dobre, a koje nisu, ili gdje bi bile granice pojedinačnim zahtjevima za takozvano poboljšanje jer bi stvarno bilo nemoguće ispuniti želje svakog pojedinca. Svaki uvjerljiv odgovor na ova pitanja, međutim, izvodio bi se iz proizvoljnih i dvojbenih mjerila. Sve to vodi zaključku da bi očekivanja od takvog upletanja prije ili poslije završila šteteći zajedničkome dobru, pogodujući volji jednih nad slobodom drugih. Naposljetku, valja primijetiti da se u pokušaju stvaranja *nove vrste ljudskog bića* uočava ideološka sastavnica prema kojoj čovjek pokušava zauzeti Stvoriteljevo mjesto.

Potvrđujući značajku etičke nedopustivosti toj vrsti zahvata koji sadržavaju *nepravedno gospodstvo čovjeka nad čovjekom*, Crkva također podsjeća na potrebu povratka stajalištu skrbi za ljude i odgoja za prihvaćanje ljudskoga života u njegovoj konkretnoj povijesnoj ograničenosti.

Kloniranje čovjeka

28. Kloniranjem čovjeka naziva se nespolno i mimogametsko razmnožavanje čitavoga ljudskog organizma kako bi se proizvela jedna ili više »kopija« koje su s genetičkoga gledišta bivstveno istovjetne jedincatemu izvorniku.⁵⁴

Kloniranje se predlaže radi dviju osnovnih svrha: *razmnožavanja* to jest rođenje djeteta i *medicinske terapije* ili istraživanja. Teorijski bi kloniranje radi razmnožavanja moglo zadovoljiti određene vrsne želje, primjerice, nadzor nad ljudskom evolucijom, probiranje ljudskih bića s višim odlikama, prethodni odabir spola djeteta koje se ima roditi, proizvodnju djeteta koje je »kopija« drugoga, te izradu djeteta za parove čija se neplodnost ne može izliječiti na drugi način. Terapijsko se kloniranje s druge strane predlaže kao način proizvodnje zametnih matičnih stanica s unaprijed određenim genetičkim naslijeđem kako bi se prevladavao problem odbacivanja imunosnog sustava; ono je stoga povezano s pitanjem upotrebe matičnih stanica.

Pokušaji kloniranja potaknuli su iskrenu zabrinutost diljem svijeta. Brojne nacionalne i međunarodne organizacije izrazile su negativan sud o ljudskom kloniranju i ono je zabranjeno u većini država.⁵⁵

⁵³ Engleski *gene pool*: genska zaliha, populacijski skup gena koji čine svi geni koji se nalaze u svim oplodnim stanicama populacije; ukupnost različitih gena jedne populacije u kojoj su pojedini geni raspoređeni po određenoj frekvenciji. Njemački (*genetischen Ausstattung*), francuski (*dotation génétique*), talijanski (*dotazione genetica*) i kastilski (*dotación genética*), portugalski (*dotação genética*) i poljski (*wyposażenie genetycznego*) imaju, kao i hrvatski, smisao genetičke prćije (opreme, miraza, dote). *Prćija* (od prćiti: dizati, tovariti na leđa da se ponese) je do sada označavala imovinu koja se donosi u brak i pojedinačno vlasništvo u obiteljskoj zadrugi. Od *prćiti* potječu i imenice prćjaga (što se nosi sa sobom, putna torba, kovčeg), prćjajznica (garderoba) i prćjajznik (gepek) – nap. prevoditelj.

⁵⁴ Prema sadašnjemu stupnju znanja, predlažu se dvije su tehnike ljudskoga kloniranja: blizanačko cijepanje i prijenos stanične jezgre. *Blizanačko cijepanje* [eng. *artificial embryo twinning*, njem. *Zwillingspaltung*, fran. *fission gémellaire*, poljski *rozszczerpienie bliźniacze*] znači umjetno odvojiti pojedine stanice ili skupine stanica od zametka u najranijemu stupnju razvoja i prenijeti te stanice u maternicu kako bi se na umjetan način dobili istovjetni zametci. *Prijenos stanične jezgre* [eng. *cell nuclear transfer*, njem. *Kernübertragung*, fran. *transfert du noyau*, poljski *transfer jądra komórkowego*] ili kloniranje u užemu smislu znači: uzeti jezgru oplodne ili tjelesne stanice i staviti je u jajnu stanicu kojoj je prethodno izvađena jezgra te potaknuti jajašce da se počne razvijati kao začetak/zanijetak/zametak.

Kloniranje čovjeka u sebi je nedopušteno jer, dovodeći do krajnosti negativnu značajku etičke prosudbe o tehnikama umjetne oplodnje, teži *dati početak novomu ljudskom biću bez povezanosti s činom uzajamna predavanja bračnih drugova, štoviše, bez ikakve veze sa spolnošću*. To vodi manipulacijama i zloupotrebama koje teško vrijeđaju ljudsko dostojanstvo.⁵⁶

29. Ako bi kloniranje služilo *razmnožavanju*, nastalom bi pojedincu nametnulo unaprijed određenu genetičku istovjetnost, zapravo ga podvrgavajući – kao što je rečeno – obliku *biološkoga ropstva* kojeg bi se teško mogao osloboditi. Činjenica da se netko usuđuje samovoljno određivati genetičke značajke druge osobe *težak je napad na dostojanstvo te osobe i na temeljnu jednakost ljudi*.

Izvornost svake osobe proizlazi iz osobitog odnosa između Boga i ljudskoga bića od prvoga časa njegova postojanja. Ona sa sobom nosi obvezu da se poštuje neobičnost i cjelovitost i na biološkoj i na genetičkoj razini. Svatko od nas u drugome susreće ljudsko biće koje postojanje i vlastite značajke duguje Božjoj ljubavi, a nju samo ljubav muža i žene posreduje u skladu s planom Stvoritelja i nebeskoga Oca.

30. S etičkoga stajališta još je opasnije takozvano *terapijsko* kloniranje. S čovječjim je dostojanstvom posve nespojivo stvarati zametke da bi ih se uništilo, čak i u namjeri da se pomogne bolesnima, jer tada postojanje ljudskoga bića, makar u zametnome stanju, nije ništa više nego sredstvo koje treba upotrijebiti i baciti. *Vrlo je nemoralno žrtvovati ljudski život u terapijske svrhe*.

Višestruki etički prigovori terapijskom kloniranju i upotrebi ljudskih zanjeta dobivenih u kušalici [*in vitro*] naveli su neke istraživače da predlože nove metode za koje se kaže da mogu proizvoditi matične stanice zametne vrste a da ne uništavaju ljudske zametke.⁵⁷ Ti se prijedlozi suočavaju s brojnim pitanjima znanstvene i etičke naravi, ponajprije o ontološkom položaju tako pribavljenog »proizvoda«. Dok se dvojbe ne otklone, valja imati na umu izjavu iz okružnice *Evangelium vitae*: »stvari se postavljaju tako da je, s gledišta ćudoredne obveze, sama vjerojatnost kako je riječ o osobi, dovoljna da opravda sasvim jasnu zabranu bilo kakva zahvata koji bi išao prema uništenju ljudskog zametka«.⁵⁸

Terapijska upotreba matičnih stanica

31. Matične su stanice nediferencirane stanice s dvjema osnovnim značajkama: a) produženom [dugotrajnom] sposobnošću staničnih dioba da se ne diferenciraju; b) sposobnošću proizvodnje prijelaznih [kratkotrajnih] praotčinskih [roditeljskih] stanica [*progenitor cells*] od kojih potječu potpuno diferencirane stanice primjerice, živčane, mišićne i krvne.

⁵⁵ Tako hrvatski propisi određuju: »Neće se smatrati patentibilnima izumi čije bi komercijalno iskorištavanje bilo protivno javnom poretku ili moralu, osobito postupci kloniranja ljudskih bića, postupci za modificiranje genetičkog identiteta zametne loze ljudskih bića, uporaba ljudskih embrija u industrijske ili komercijalne svrhe, postupci za modificiranje genetičkog identiteta životinja koji bi vjerojatno uzrokovali njihovu patnju bez ikakve bitne medicinske koristi za čovjeka ili životinju, kao i životinje koje su rezultat takvih postupaka.« (članak 7. *Zakona o patentu* – Narodne novine, br. 173/03, na snazi od 8. studenoga 2003.); »Stvaranje genski identičnih osoba suprotno je etici i poštovanju ljudskog dostojanstva. Zabranjen je svaki postupak namijenjen stvaranju ljudskog bića genski istovjetnog s istim genetskim sustavom drugom ljudskom biću, bilo živom ili umrlom.« (članak 7. stavak 4. *Kodeksa medicinske etike i deontologije* iz 2003. – Narodne novine, br. 47/04); »Zabrana kloniranja ljudskog bića. Tko postupa s ciljem stvaranja genetski istovjetnoga ljudskog bića, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.« (članak 97.a *Kaznenoga zakona* – Narodne novine, br. 105/04, na snazi od 1. listopada 2004.); »Stvaranje genetski identičnih osoba (kloniranje) suprotno je etici i poštivanju ljudskog dostojanstva te je zabranjeno.« (članak 7. stavak 4. *Kodeksa medicinske etike i deontologije* iz 2006. – Narodne novine, br. 55/08) – nap. prevoditelja.

⁵⁶ usp. Zbor za učenje vjere, napatuk *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 84; Ivan Pavao II., Govor članovima diplomatskog zbora opunomoćenima pri Svetoj Stolici (10. siječnja 2005.), br. 5: AAS, 97 (2005.), str. 153.

⁵⁷ Nove vještine te vrste jesu primjerice primjena partenogeneze na čovjeka [eng. *use of human parthenogenesis*, njem. *Anwendung der Parthenogenese auf den Menschen*, fran. *parthénogenèse appliquée à l'homme*], prijenos preinačene jezgre [eng. *altered nuclear transfer* – ANT, njem. *Übertragung eines alterierten Zellkerns*, fran. *transfert d'un noyau altéré*, poljski *transfer jądra komórk*] i potpomognuto reprogramiranje jajne stanice [eng. *oocyte assisted reprogramming* – OAR, njem. *assistierte Reprogrammierung einer Eizelle*, fran. *reprogrammation de l'ovocyte*].

⁵⁸ Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 60: AAS, 87 (1995.), str. 469.

Nakon što je znanstveno potvrđeno da matične stanice, kad se presade u oštećeno tkivo, potiču ponovno umnožavanje stanica [napučivanje, rast, *cell growth*, *Zellwiederbevölkerung*, *repeuplement de cellules*, *ripopolazione di cellule*] i tako obnovu tkiva, otvorili su se novi izgledi za regenerativnu medicinu koji su predmet velikog zanimanja istraživača diljem svijeta.

Do sada je otkriveno da su izvorišta ljudskih matičnih stanica: zanijetak/zametak [*embryo*] u prvim stupnjevima postojanja, plod [*fetus*], krv iz pupkovine i različita tkiva odraslih ljudi (koštana srž, pupkovina, mozak, mezenhim⁵⁹ iz raznih organa itd.) i plodova voda. Na početku su istraživanja bila usmjerena na *zametne matične stanice* [*embryonic stem cells*], jer se vjerovalo da samo one imaju znatne mogućnosti razmnožavanja i diferencijacije. No, brojni su radovi pokazali da i odrasle [zrele] matične stanice [*adult stem cells*] imaju određene mnogostranosti. Premda se čini da te stanice nemaju istu sposobnost obnavljanja ili istu svitljivost [*plasticity*] kao matične stanice uzete iz zametka, napredno znanstveno proučavanje i pokusi upućuju na to da ove stanice daju bolje kliničke rezultate od zametnih. Terapijski postupnici [*therapeutic protocols*], koji su sada na snazi, predviđaju upotrebu odraslih matičnih stanica, a pokrenuta su istraživanja u više smjerova koja otvaraju i obećavaju nove nade.

32. Radi etičkog vrednovanja nužno je razmotriti *metode prikupljanja* matičnih stanica kao i *rizike njihove kliničke i pokusne upotrebe*.

U odnosu na način nabave matičnih stanica, treba voditi računa o njihovu podrijetlu. Dopušteno je pribavljanje koje ne čini ozbiljnu štetu onomu od koga su uzete matične stanice. To je obično slučaj kad se tkivo uzima: a) s odraslog organizma; b) iz krvi pupčane vrpce u vrijeme rođenja; c) s mrtvih plodova umrlih prirodnom smrću. Naprotiv, pribavljanje matičnih stanica sa živoga ljudskog zametka neizbježno izaziva njegovo uništenje i zbog toga je posve nedopušteno: »koliko god terapija bila korisna, istraživanje se u takvim slučajevima uistinu ne stavlja u službu čovječanstvu. Ono gazi preko čovječjih života koji imaju jednako dostojanstvo u odnosu na druge ljudske osobe i na same istraživače. Povijest je osudila takvu znanost u prošlosti i osudit će je u budućnosti jer joj manjka ne samo Božje svjetlo nego i čovječnost.«⁶⁰

Upotreba zametnih matičnih stanica ili iz njih proizašlih diferenciranih stanica – čak i kad su ih pribavili drugi istraživači uništavajući zametke ili kad su takve stanice dostupne na tržištu – postavlja ozbiljne probleme sa stajališta suradnje u zlu i sablazni.⁶¹

Nema ćudorednih zamjerki kliničkoj upotrebi matičnih stanica koje su pribavljene na dopušteni način; ipak, valja se držati zajedničkih mjerila medicinske deontologije. Takvu bi upotrebu morale obilježiti znanstvena strogost i razboritost, svodeći na najmanju mjeru moguću opasnost za bolesnika te olakšavajući raspravu među znanstvenicima i otkrivajući cjelovite podatke širokoj javnosti.

Budući da korištenje zrelih matičnim stanicama ne čini etičke poteškoće, valja poticati i podupirati istraživačke pothvate o njihovoj upotrebi.⁶²

Pokušaji križanja [miješanja] vrsta

33. Nedavno su upotrijebljene životinjske jajne stanice za reprogramiranje jezgri ljudskih tjelesnih stanica – to se općenito naziva *hibridnim* [križnim] *kloniranjem* – da bi se iz tako dobivenih zametaka dobile zametne matične stanice bez upotrebe ljudskih jajašaca.

S etičkoga gledišta takvi su postupci povreda dostojanstva ljudskoga bića zbog *mješavine ljudskih i životinjskih genskih struktura* [genetičkih počela/sastojina] *koja može poremetiti čovjekovu vrstoznačnu samosvojnost* [*specific identity of man*]. Možebitna primjena matičnih stanica izdvojenih iz tih zametaka također može uključivati dodatne, još nepoznate pogibelji za

⁵⁹ Od grčkoga *mésos* srednji + *enchéō* ulijem: mezenhim je slabo organizirano vezivno tkivo iz kojeg se razvijaju sve ostale vrste vezivnoga i potpornoga tkiva (hrskavice, kosti, krvne žile). Prvobitno potporno tkivo u zametku. Sastoji se od razgranjenih stanica i amorfnе međustanične tvari. U ranom zametku popunjava prostore između epitelnih tvorbi, a kasnije se diferencira u sve stanice potpornih tkiva (fibroblasti, hondroblasti, osteoblasti, odontoblasti), krvne stanice, stijenke krvnožilnog sustava i u mioblaste – nap. prevoditelja.

⁶⁰ Benedikt XVI., Govor sudionicima znanstvenog skupa »Matične stanice: kakva je budućnost liječenja?« (16. rujna 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 694.

⁶¹ Usp. niže brojeve 34-35 ovog naputka.

⁶² usp. Benedikt XVI., Govor sudionicima znanstvenog skupa »Matične stanice: kakva je budućnost liječenja?« (16. rujna 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 693-695.

zdravlje uslijed nazočnosti životinjske genetičke tvari u njihovoj citoplazmi. Svjesno izlaganje ljudskog bića takvim rizicima čudoredno je i deontološki neprihvatljivo.

Upotreba ljudske »biološke tvari« nedopuštenog podrijetla

34. Katkad se u svrhu znanstvenog istraživanja i izrade cjepiva ili drugih proizvoda upotrebljavaju stanične linije [*cell lines, Zelllinien, lignées de cellules*] koje su rezultat nedopuštenoga zahvata protiv života ili tjelesne cjelovitosti ljudskog bića. Veza s nepravdnim činom može biti posredna ili izravna, jer je najčešće riječ o stanicama koje se lako i obilno razmnožavaju. Ta je »tvar« [*“material”*] katkad dostupna na tržištu ili je zakonom određene javne ustanove besplatno dijele istraživačkim centrima. Sve to potiče *različite etičke probleme u pogledu suradnje u zlu [cooperation in evil]* i *sablazni [scandal]*. Prikladno je stoga izložiti opća načela na osnovi kojih ljudi čestite savjesti mogu procijeniti i razriješiti stanja u koja mogu biti upleteni u obavljanju profesionalne djelatnosti.

Ponajprije valja podsjetiti da kategoriju pobačaja »treba primijeniti i na sadašnje oblike zahvata na ljudskim zametcima koji, premda smjerajući po sebi zakonitim ciljevima, neizbježno dovode do ubojstva. Takav je slučaj obavljanja *pokusa na zametcima* sve prošireniji na biomedicinskom području, a zakonom dopušten u nekim državama. [...] Upotreba ljudskih zametaka ili plodova kao predmeta za pokuse znači zločin protiv njihova dostojanstva ljudskih bića koja imaju pravo na isto dužno poštovanje kao i rođeno dijete i kao svaka druga osoba.«⁶³ Te vrste pokusa uvijek su težak čudoredni poremećaj.⁶⁴

35. Drugi je problem kad istraživači upotrebljavaju »biološku tvar« [građu, materijal] nedopuštenog podrijetla koja je proizvedena izvan njihovih istraživačkih ustanova ili dobavljena na tržištu. U napatku *Donum vitae* postavljeno je jasno polazište kojeg se treba držati u takvim slučajevima: »Leševi zametaka ili plodova, bilo da su namjerno ili pak nenamjerno pobačeni, trebaju imati isto poštovanje koje se običava iskazivati posmrtnim ostacima drugih ljudi. Osobito, oni ne mogu biti predmet sakaćenja ili razudbe ako njihova smrt nije potvrđena i ako za to nema pristanka roditelja ili majke. Osim toga, uvijek ostaje neokrnljen čudoredni zahtjev da se ni na koji način ne sudjeluje u hotimičnom pobačaju i da se izbjegne sablazan.«⁶⁵

U tome smislu *nije dovoljno mjerilo neovisnosti kako su ga izrazili neki etički odbori*. Prema tom mjerilu, korištenje »biološkim materijalom« nedopuštena podrijetla bilo bi etički dopustivo pod uvjetom da postoji jasno odvajanje između onih koji, s jedne strane, proizvode, zamrzavaju i usmrćuju zametke i, s druge strane, istraživača koji razvijaju znanstveno obavljanje pokusa. Mjerilo neovisnosti nije dostatno da se izbjegne proturječnost u shvaćanju osobe koja kaže da ne odobrava nepravdu koju su drugi počinili, ali istodobno za svoj rad prihvaća »biološku tvar« koju su drugi nabavili putem te nepravde. Kad zakon koji uređuje zdravstvo ili znanost štiti nezakonitu radnju, potrebno je ograditi se od nepravdičnih pojava tog sustava kako ne bi ostao dojam određenog podnošenja ili prešutnog prihvaćanja čina koji su stubokom nepravdni.⁶⁶ Svaki privid pristanka zapravo bi u nekim medicinskim i političkim krugovima pridonosio porastu ravnodušnosti, ako ne i naklonosti za takva djelovanja.

Katkad se, pretjerano proširujući njihovu etičku odgovornost, prigovora da bi ljudima čestite savjesti koji se bave istraživanjima navedena razmatranja značila obvezu da se djelatno suprotstave svim nedopuštenim radnjama koje se zbivaju na medicinskom području. Dužnost da se klone suradnje u zlu i sablazni stvarno se odnosi na njihovo redovno profesionalno djelovanje koje moraju obavljati pošteno i putem kojeg su pozvani svjedočiti vrednotu života protivljenjem opasno nepravdnim zakonima. Stoga treba pojasniti kako moraju odbiti upotrebljavati takvu »biološku tvar«, čak i kad nema nikakve povezanosti između istraživača i radnji onih koji su obavili umjetnu oplodnju ili pobačaj, i kad nije bilo prethodnog dogovora s ustanovama u kojima se zbila umjetna oplodnja. Ta obveza proizlazi iz nužnosti da se pojedinac u obavljanju

⁶³ Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 63: AAS, 87 (1995.), str. 472-473.

⁶⁴ usp. Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 62: AAS, 87 (1995.), str. 472.

⁶⁵ Zbor za učenje vjere, napatuk *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 4: AAS, 80 (1988.), str. 83.

⁶⁶ usp. Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 73: AAS, 87 (1995.), str. 486: »Pobačaj i eutanazija zločini su za koje nikakav ljudski zakon ne može dati odobrenje. Zakoni te vrste ne samo što ne stvaraju nikakvu obvezu u savjesti, nego upravo pokreću *tešku i preciznu obvezu da im se suprotstavi prigovor savjesti*.« Građansko zakonodavstvo treba jamčiti pravo prigovora savjesti koje je izraz prava na slobodu savjesti.

vlastitih istraživanja *udalji od ozbiljno nepravednoga zakonskog okvira i da jasno potvrdi vrijednost ljudskoga života*. Stoga je spomenuto mjerilo neovisnosti nužno, ali može biti etički nedovoljno.

Naravno, unutar ove opće slike postoje *različiti stupnjevi odgovornosti*. Ozbiljni razlozi mogu biti ćudoredno razmjerni da opravdaju upotrebu takvoga »biološkog materijala«. Tako bi, primjerice, opasnost za zdravlje djece mogla dopustiti roditeljima da upotrijebe cjepivo koje je razvijeno upotrebom staničnih linija [*cell lines*] nedopuštenog podrijetla, imajući na pameti da su svi dužni očitovati svoje neslaganje s tim i tražiti da zdravstveni sustav učini dostupnim drugu vrstu cjepiva. Osim toga, u ustanovama koje upotrebljavaju stanične linije nedopuštenog podrijetla nije ista odgovornost onih koji odlučuju o njihovoj upotrebi i onih koje se ništa ne pita o takvoj odluci.

U sklopu žurne potrebe *mobilizacije savjesti u prilog života*, ljude u zdravstvu treba podsjetiti da je »njihova odgovornost danas porasla i nalazi najdublje nadahnuće i najsnažniju potporu u unutarnjoj i nezamjenjivoj etičkoj dimenziji zdravstvenog zanimanja, kako je već priznavala stara i uvijek aktualna *Hipokratova prisega*, prema kojoj se od svakog liječnika zahtijeva zalaganje za bezuvjetno poštovanje ljudskoga života i njegove svetosti«. ⁶⁷

U zaštitu najslabijih i najbesspomoćnijih

36. Neki kažu da ćudoredno učenje Crkve sadržava previše zabrana. Zapravo, njezino se učenje zasniva na priznavanju i promicanju svih darova koje je Stvoritelj darovao ćovjeku, kao što su život, spoznaja, sloboda i ljubav. Zato ne samo spoznajne djelatnosti nego i primijenjene, kao rad i tehnologija, zasluđuju da ih se cijeni. Po njima ćovjek sudjeluje u Božjoj stvarateljskoj moći i pozvan je preoblikovati stvaranje usmjeravajući brojne sposobnosti u korist dostojanstva i dobrobiti svih ljudskih bića i ljudske osobe u cijelosti. Tako ćovjek djeluje kao ćuvlar vrijednosti i unutarnje ljepote stvorenja.

Ljudska povijest, međutim, svjedoči kako je ćovjek zloupotrebljavao i nastavlja zlorabiti moć i sposobnosti koje mu je Bog povjerio izazivajući *različite oblike nepravednog razlikovanja i tlaćenja najslabijih i najbesspomoćnijih*: svakodnevni napadi na ljudski život; postojanje prostranih predjela siromaštva u kojima ljudi umiru od gladi i bolesti, prikraćeni za pristup umnim i ćinidbenim spoznajama koje su u preobilju dostupne u mnogim zemljama; tehnološki i industrijski razvoj koji izaziva stvarnu opasnost od propasti ekološkog sustava; upotreba znanstvenih istraživanja na području fizike, kemije i biologije u ratne svrhe; brojni sukobi koji sveudilj dijele ljude i kulture; to su, nažalost, samo neki oćiti znakovi kako ćovjek mođe pogrešno upotrebljavati svoje mogućnosti i postati sebi najljući neprijatelj gubeći svijest o uzvišenosti osobitoga poziva da surađuje u Božjemu stvarateljskom djelu.

Istodobno, povijest ćovječanstva pokazuje istinski *napredak u razumijevanju i prepoznavanju vrijednosti i dostojanstva svake osobe* kao utemeljenja prava i etićkih imperativa na kojima se uređivalo i uređuje se ljudsko društvo. Upravo su u ime promicanja ćovječjeg dostojanstva dosljedno zabranjeni postupci i oblici ponašanja štetni za to dostojanstvo. Tako, primjerice, postoje zakonske i politićke – a ne samo etićke – mjere protiv različutih oblika rasizma, ropstva, nepravedne diskriminacije i marginalizacije žena, djece, bolesnika i invalida. Te su zabrane jasno svjedoćanstvo o neotuđivoj vrijednosti i dostojanstvu svakoga ljudskog bića iznutra. One su i znak pravoga postignuća koje određuje smjer ljudskoj povijesti. Drugim rijećima, zakonitost svake zabrane zasniva se na potrebi zaštite istinskoga ćudorednog dobra.

37. Ako su industrijski razvoj i proizvodnja robe široke potrošnje izrazito obilježili početni ljudski i društveni napredak, danas ga određuje usavršavanje informatićke tehnologije, genetićko, medicinsko i biotehnoloćko istraživanje primijenjeno na ćovjeka. Ti su prostori presudno vađni za budućnost ćovječanstva, ali unutar kojih se oćituju i neprihvatljive zloupotrebe. »Kao što je prije jednoga stoljeća, kad je radnića klasa bila potlaćena u temeljnim pravima, Crkva s velikom hrabroću stala u njezinu obranu, proglašavajući svetima [nepovredivima] prava radnikove osobe, tako i sada, kad je jedna druga kategorija ljudi ugrođena u temeljnome pravu života, Crkva s nepromijenjenom hrabroću osjeća duđnost dati

⁶⁷ Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 89: AAS, 87 (1995.), str. 502.

pravo glasa onomu tko nema glasa. Njezin je krik uvijek evanđeoski, u obranu siromaha svijeta, kojima se prijeti, prezrenima i čija su ljudska prava ugrožena.«⁶⁸ [...]

Ispunjavanje te obveze podrazumijeva hrabrost suprotstaviti se svim činidbama koje završavaju teškom i nepravednom diskriminacijom nerođenih ljudskih bića koja, stvorena poput ostalih na Božju sliku, imaju dostojanstvo osobe. *Iz svakoga »ne« u nastojanju razlikovanja između dobra i zla odjekuje veliko »da« priznavanju dostojanstva i neotuđive vrijednosti svakoga pojedinog i jedinstvenoga ljudskog bića pozvanog na postojanje.*

Prihvativši sadržaj ovoga naputka kršćani će se predano zalagati u promicanju nove kulture života znajući da Bog uvijek daje milost potrebnu za opsluživanje njegove zapovijedi i da u svakome ljudskog biću, nadasve u najmanjemu među nama, susreću samoga Krista (usp. Mt 25, 40). I svi ljudi dobre volje, napose liječnici i istraživači otvoreni dijalogu i željni saznati što je istina, znat će razumjeti i prihvatiti načela i ocjene čija je svrha zaštititi ranjivost položaja ljudskih bića u prvim stupnjevima života i promicati čovječniju civilizaciju.

---

⁶⁸ Ivan Pavao II., Pismo svoj braći u biskupstvu o načelu nedodirljivosti ljudskog života (19. svibnja 1991.): AAS, 84 (1992.), str. 319.